

- E. P. Trani, & R. D. Holsworth, *The indispensable university: Higher education, economic development and the knowledge economy*, Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, 2010, 281 p.

Değerlendiren: Halil İbrahim Erol*

Vazgeçilmez Üniversite: Yükseköğretim, Ekonomik Kalkınma ve Bilgi Ekonomisi başlığını taşıyan kitap 9 bölümden oluşmaktadır.¹ İlk 5 bölümde Amerika'daki kolej ve üniversiteler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. 6. bölüm İngiltere ve İrlanda'daki yükseköğretime yer vermektedir. 7. bölüm Orta Doğu'dan örnekler sunmakla birlikte temelde Katar ve İsrail yükseköğretimini incelemekte, 8. bölüm ise BRICS ülkelerinden Rusya, Çin ve Hindistan yükseköğretimine değinmektedir. Başta söylemek gerekirse kitap, içerik dağılımından da anlaşılacağı üzere, Amerika'yı merkeze alarak Amerikan yükseköğretimini detaylıca işleme çabasındadır. Diğer ülkeler incelenirken özellikle de Rusya, Çin ve Hindistan örneklerinin daha yüzeysel bir analize tabi tutuldukları görülür.² Ayrıca yazarların okur hedef kitlesi olarak akademisyenlerden daha çok akademideki yöneticilere yönelik çalışmalarını kaleme aldıkları söylenebilir (Zumeta, 2011, s. 119). Bu çalışma 4 ana başlık üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır ki üniversitenin vazgeçilmez oluşunun bu dört temel unsura dayandığı düşünülmektedir.

Kendi Muhitine Duyarlı Bir Üniversite

Çalışmada üniversitenin bir eğitim kurumu olarak içtimai, iktisadi ve terbiyevi/pedagojik veçhelerden neden ve de nasıl vazgeçilmez olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir üniversiteyi vazgeçilmez kılan unsurların başında üniversitelerin daha geniş bir kitle ile hem küresel hem de yerel ölçekte geliştirmekte oldukları iş birliği anlaşmaları ve uygulamaları gelir (s. 4). Çağdaş iktisadi gelişim teorisi de bölgesel farklılaşmanın ve uzmanlaşmanın yerel kalkınmanın anahtarı olduğunu belirtir (s. 217). Bu minvalde Amerika'da birçok araştırma üniversitesinin (research university) 30-40 yıl öncesine nazaran kendi çevreleriyle daha bütünlük bir hâle geldikleri ileri sürülmüştür (s. 6).

Toplum kolejleri³ (community colleges) Amerikan yükseköğretim sisteminde çevresine duyarlı okullara verilecek örneklerin başında gelecektir. 21. yüzyıl küresel, bilgi temelli ekonomisinde geleneksel lise diplomasının öğrencileri artık iş piyasasına hazırlayamadığı bilenen bir gerçektir. Toplum kolejleri ortaöğretim ve iş eğitimi arasındaki boşluğu doldurarak mevcut eksikliği telafi etmeye çalışır (s. 115). Bu kolejlere yerel şirketler kendi çalışan-

* Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.4.8.D0086

- 1 Bu kitaba dair William Zumeta ve Reynard Trea McMillian'ın yazdıkları değerlendirme yazılarına da bakılabilir.
- 2 Örneğin Çin, Rusya ve Hindistan yükseköğretimi değerlendirilirken birer üniversite üzerinden mesele ele alınmıştır. Diğer taraftan, yazarlar Amerikan yükseköğretim sisteminin bilfiil içinde olmalarından dolayı tecrübelerini ve önerilerini daha somut yansıtmaktadırlar.
- 3 Toplum kolejler 2-4 yıllık eğitim vermektedir. Türkiye'deki yüksekokullara denk düşen tarafları vardır. Aynı zamanda bu kolejler sürekli eğitim ve yetişkinlere yönelik eğitim vermekte, diploma ve sertifika programları açmaktadır. Örneğin 2 yılı bitirip 4 yılı tamamlamak ve lisans mezunu olmak üzere verilen transfer eğitimi veya 2 yılı tamamlayıp ön lisans mezunu olarak iş hayatına atılmaya yönelik kariyer eğitimi verilmektedir. Ya da lise mezunu olup akademik yönden bir koleje veya üniversiteye girecek yeterlikte olmayanlara verilen destek ve takviye eğitimi, kredisiz (non-credit) sürekli eğitim programı ve uzaktan eğitim toplu kolejleri tarafından verilmektedir.

larını işleriyle ilgili hususi eğitim almaları için göndermektedir (s. 109). Böylece daha yerel/iş odaklı olarak civar şirketlere eğitim verilmiş ve kendi piyasa taleplerini karşılayacak kurslar açılmış olur (s. 116). Mesela Minnesota Üniversitesine bağlı Akademik Sağlık Merkezinin eğitim kurumları Minnesota'daki sağlık uzmanlarının % 70'ine eğitim vermektedir (s. 95).

Başka bir örnek olarak Güney Kaliforniya Üniversitesi verilebilir. Üniversite 1990'ların başında, Los Angeles Kent Polisi'yle kampüs güvenlik görevlilerinin okul/kampüs çevresinde devriye gezmelerini sağlayacak bir anlaşma yapmış ve sonrasında, kendi kampüsünden tam 16 kat büyüklükteki bir alanı kontrol edebilecek şekilde kendi kolluk gücünü attırmıştır. Buna ilaveten okula gidişlerinde ve dönüşlerinde çocukların güvenliğini sağlayacak *Çocuk Koruma Programı* düzenlemiş ve Los Angeles polisiyle ortaklaşa, 900 çocuk koruma gönüllüsünü eğitip organize etmiştir. Ayrıca üniversite tarafından grafitileri 24 saat içinde ortadan kaldıracak bir programa imza atılmıştır. Tüm bu çabalarla, üniversite kendi çevresindeki suç oranlarının diğer bölgelere nazaran daha ciddi bir şekilde azalmasına katkıda bulunmuştur (s. 58).

Mevcut koşullar Amerikan üniversitelerini bir eyalete, bölgeye ya da topluluğa yönelik geniş kalkınma stratejileri geliştirmede ve uygulamada öncü bir rol almaya çağırmaktadır (s. 9). Güney Kaliforniya Üniversitesi bu çağrıya "kendi komşularıyla daha yakın bir şekilde ve saygılı bir ortaklık içinde çalışmayı; daha iyi okulların, daha güvenli caddelerin, daha yeşil ve güzel bir çevrenin oluşturulmasına yardımcı olmayı" hedefleyen 2030 ana planıyla yanıt vermiştir (s. 62). Yine bir eğitim stratejisi olarak federal yönetimin ve eyalet yönetimlerinin, sonradan yerleşime açılan yerlerde ve sınır bölgelerinde ortaya çıkan meydan okumalara yanıt verecek bir üniversite ve kolej sistemi kurmak için planlı bir çaba harcamış olduğu görülmektedir (s. 33).

Kısacası, üniversiteden toplumla iç içe olması; toplumun sorunlarını tespit etmede rol alması ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmesi beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle üniversite aktif bir beyindir, düşünce üretir ve ürettiği fikriyatı uygulamaya koymada da öncü bir rol üstlenir. Dolayısıyla Amerikan okulları kendi muhitlerinin merkezinde yer alarak akademiye, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere; gençliğin yetiştirilmesine, toplumun geliştirilmesine odaklanarak daha sağlıklı bir toplum, daha sağlam aileler ve daha iyi bir öğrenci eğitimi- ne öncülük etme çabası içindedir (s. 51-52).

Kalkınmaya Öncülük Eden Bir Üniversite

Üniversiteyi vazgeçilmez kılan bir diğer hususiyet kendisini iş dünyası ile daha irtibatlı hâle getirmesidir. Aslında karşılıklı bir ilişki söz konusudur: Hızlı gelişmelerin yaşandığı bilgi temelli ekonomide ve teknoloji dünyasında var olmaya mecbur bir üniversite ile o evrene dâhil olduktan sonra sürecin aktörlerinden biri olan üniversitenin vazgeçilmezliği. Tabiri caizse üniversite iş sektöründe profesyonel bir şirket gibi iş tutmaya başlar⁴ ve gelecek planlamaları yapar. Mesela Wisconsin Üniversitesi 2001-2009 stratejik eylem planında "(1) uzun çaplı teknoloji transfer stratejisi geliştirmek; (2) öğretim üyelerini, öğrencileri ve teknoloji transfer personelini destekleyecek bir çevre oluşturmak; (3) teknoloji transferini sağlayacak araştırma fikirleri için kaynakları arttırmak; (4) yüksek teknoloji firmalarını ve çalışanlarını

4 "Rektör üniversiteyi, genel müdürün özel bir şirketi yönettiği gibi yönetir. Üniversite rektörü, bir şirketin yönetim kurulu gibi çalışan bir mütevelli heyetine karşı sorumludur. Rektör yeni girişimlerde bulunmakta, personelin çoğunun işe alınmasında veya işten çıkarılmasında ve daha birçok genel politika konusunda son sözün sahibidir." bk. Rosovsky (1994, s. 284).

Wisconsin'e gelmeye cesaretlendirecek imkânları sağlamak; (5) iş dünyasını teknoloji girişimleriyle bir araya getirmek; (6) üniversitenin teknoloji transfer bağlantılarını bölgesel ve küresel olarak arttırmak" hedeflerini belirlemiştir (s. 86). Ayrıca Wisconsin Mezunlar Araştırma Vakfı kuruluşundan (1920) bugüne, üniversite öğretim üyeleriyle ve personeliyle yaklaşık 5600 buluş yapmış, bu buluşlardan 1800 tanesine Birleşik Devletler patenti almış ve çeşitli firmalarla 1500 adet lisans antlaşması gerçekleştirmiştir (s. 87). Üniversitenin Kurumsal İlişkiler Bürosu ise üniversitenin (geliştirdiği) teknolojileri ve (yaptığı) buluşları potansiyel yatırımcılarla irtibata geçirecek ticarileştirmeyi kolaylaştırmaya yardım etmektedir (s. 88). Başka bir örnek ise İngiltere'den verilebilir: Bir araştırmada ileri teknoloji şirketlerinin % 28'inin üniversitelerle ortak proje geliştirdiği, % 12'sinin yönetim kurullarında akademisyen bulundurduğu, % 24'ünün ise üniversite personelini danışman olarak kullandığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ankete katılanların % 56'sı akademiyle bağlantının şirketlerin başarısındaki önemine dikkat çekmiştir (s. 140). Oxford Üniversitesi ise 16 bin işe dolaylı ya da dolaysız destek vermekte ve yerel ekonomiye yılda yaklaşık 960 milyon dolar girdi sağlamaktadır (s. 145). İş dünyasıyla kurulan somut ortaklıklara başka bir örnek ise Minnesota Üniversitesi girişimidir. Üniversite, *Fairview* ile tıp alanında iş birliğine giderek 7 hastane, 30 klinik kurmuş ve Minnesota Üniversitesi Tıp Merkezi 2008'de en iyi tıp merkezleri arasına girmiştir (s. 95).

Benimsenen ve Desteklenen Bir Üniversite

Birleşik Devletlerin, Türkiye ile kıyaslandığında en ilgi çeken yönü yükseköğretim kalitesinin akabinde kuşkusuz üniversitelere yapılan yardımlar ve bağışlar olacaktır. Amerika'da kamu ya da özel yükseköğretim kurumları vergilerden fon veya sübvansiyon almaktadır. Harvard Üniversitesinin bütçesinin sadece % 20'den fazlası hükümet fonlarından gelir (Rosovsky, 1994, s. 274). Rosovsky'ye göre şahısların kurumlara bağışta bulunma geleneği ve bunun vergi politikalarıyla desteklenmesi Amerikan üniversitelerinin mevcut konuma yükselmelerinde çok önemli rol oynamıştır (Rosovsky, 1994, s. 23). Bu, üniversitelerin giderlerini en çok, yapılan bağışlardan ve harç ödemelerinden karşıladığı anlamına gelir. Mesela Güney Kaliforniya Üniversitesi 2006 yılında 3,1 milyar dolar bağış toplamıştır. Bir kişi tarafından yapılmış 175 milyon dolarlık bağış, en büyük hibe olarak üniversite tarihine geçmiştir (s. 56). Ohio Devlet Üniversitesinin 2008 senesinde toplam bütçesinin yaklaşık yarısı, yani 2 milyar doları bağışlardan gelmiştir (s. 97). Bu noktada Amerikan (devlet ve vakıf/özel) üniversitelerinin yönetim hiyerarşisinin tepe noktasında mütevelli heyetlerinin olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Kurumlar devlete bağlı olsalar bile mevcut yönetim şeması kurumların siyasi etkilerden büyük ölçüde korunmalarını sağlamaktadır (Rosovsky, 1994, s. 25). Diğer bir ifade ile üniversiteler için mali, dolayısıyla idari özerklik zemin bulmuş olur.

Marka olmak ve marka değeriyle birebir alakalı bu durum gelenek oluşturmak ve aidiyet bağlarını güçlendirmekle mümkün olabilir. Bunun yoluysa güçlü bir akademik kadrodan; Ar-Ge'ye, verdiği eğitime eşit oranda önem atfetmekten; kendi çevresine duyarlı olmaktan; kendi çevresinin sorunlarına çözümler üretmekten ve iş dünyasıyla ortak projeler yapmaktan geçer.

Araştıran ve Geliştiren Bir Üniversite

Araştırma üniversitesi kavramının Türkiye yükseköğretiminde lügatte ve ıstılahta pek karşılığı olmadığı aşikâr bir durumdur. Hâlbuki "Bir üniversitenin temel işlevi öğretim ve araştırmadır." (Rosovsky, 1994, s. 26). Zaten "akademik yaşamın özü[nde], bir insanın kendini sürekli

olarak yetiştirmesi için fırsat vermesi, hatta istekte bulunması” yatar (Rosovsky, 1994, s. 166). Bu öncüllere binaen “Üniversitedeki öğretim üyelerinden, zamanlarının yarısını öğretimle ilgili uğraşlara diğer yarısını ise araştırma ile ilgili çalışmalara yöneltmeleri beklenir.” Harvard Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi eski dekanı Rosovsky, bu ayırımı üniversitenin yazılı olmayan sözleşmesinde yer aldığını belirtmektedir (Rosovsky, 1994, s. 81). Yapılan bir araştırma, en seçkin araştırma üniversitelerindeki öğretim üyelerinin % 33’ünün haftanın en az 20 saatini araştırmaya ayırdıklarını göstermiştir. Bu üniversitelerin öğretim üyelerinin % 49’u öğretimden çok araştırmaya ağırlık vermektedir (Rosovsky, 1994, s. 77). Tabii ki akademik bir araştırma, araştırmayı yapanla ilgili olduğu kadar araştırmaya ayrılan bütçeyle birebir alakalıdır. Örneğin Ohio Devlet Üniversitesinin 2009 yılı toplam bütçesi 4,22 milyar dolardır. 2008 senesi araştırma giderleri ise 706,2 milyon doları bulmuştur (s. 97).

Türkiye’nin durumuna baktığımızda, bünyesinde iki tıp fakültesi barındıran ve (dünya üniversiteleri sıralamasında) ilk 500’e giren İstanbul Üniversitesinin 2014 yılı kabul edilen bütçe miktarı yaklaşık 300 milyon dolardır. Fakat bütçe cetvelinde herhangi bir araştırma kalemi mevcut değildir.⁵ Haziran 2014 tarihinde YÖK’ün yayımladığı raporda Türkiye’de 104 devlet⁶, 80 vakıf olmak üzere 184 üniversite olduğu belirtilmektedir (YÖK, 2014a, s. 10). Bu tasnifte araştırma üniversiteleri şeklinde bir ayırım yoktur. Fiiliyatta, kendisini araştırma üniversitesi şeklinde konumlandıran bir üniversite mevcut değildir. YÖK’ün eğitim felsefesinin, son yıllarda araştırmayı ve yayını teşvik etmesine rağmen, öğretime ağırlık veren konumunu sürdürdüğü her yönüyle hissedilmektedir.

Diğer taraftan araştırma üniversitelerine Orta Doğu’dan en yerinde örnek şüphesiz İsrail olacaktır. İlk teknoloji enstitülerini ve üniversitelerini⁷ 1920’lerde kurmaya başlayan İsrail, son on yıl boyunca (1995-2006) nanoteknoloji alanında yüzden fazla patent almış ve bu alanda yaklaşık iki yüz yayın yapmıştır. Buna paralel olarak İsrail, birinci sınıf nanobilim ve nanoteknoloji araştırma enstitülerinden altı tanesine, 250’den fazla nanobilim araştırmacısına ev sahipliği yapmaktadır. 2006 yılında İsrail’in nanotekno merkezleri dünyada en çok fon aktarılan yerler arasına girmiştir. 2007 yılında yaşam bilimlerinde (life sciences) kişi başına düşen patent itibarıyla dünya çapında lider konumuna yükselmiş, tıbbi cihazlarda birinci ve biyofarmasötik alanındaysa dördüncü olmuştur (s. 168). Yine İsrail, GSMH’sinin % 4,8’ini Ar-Ge’ye ayırarak 2007 yılında gelişmiş ülkeler arasında birinci sırada yer almıştır⁸ (s. 170). Kıyaslama açısından örnekler çoğaltılabilir: 1996-2003 arası GSMH’nin Ar-Ge’ye ayrılma oranlarının Hindistan’da % 0,81, Amerika’da % 2,6, Japonya’da % 3,15, Almanya’da % 2,5, Çin’de % 1,31, Rusya’da % 1,28 ve Brezilya’da % 0,98 olduğu görülmektedir (s. 201). Türkiye ise 2012 yılı GSMH’nin ancak % 0,32’sini Ar-Ge faaliyetlerine ayırabilmiştir.⁹

5 Kendilerine en fazla bütçe ayrılan ilk üç üniversite şu şekildedir: İstanbul Üniversitesi 786.510.000 TL, Hacettepe Üniversitesi 551.282.000 TL ve Ankara Üniversitesi 541.982.000 TL. BAP (bilimsel araştırma projeleri) YÖK tarafından fonlanmaktadır. Üniversitelerin kendi bütçelerine dâhil olmadığı için burada zikredilmemiştir. Diğer üniversiteler için Üniversitelerin Bütçe Tasarısı bk. YÖK (2014b).

6 Devlet üniversitelerinin yarısı 2006 sonrası kurulmuştur (Çetinsaya, 2014).

7 İsrail Teknoloji Enstitüsü 1924’te, Kudüs İbrani Üniversitesi ise 1925 yılında kurulmuştur.

8 Birleşik Devletler % 2,2 ile sekizinci sırada kalmıştır.

9 Merkezi yönetim bütçesi üzerinden gerçekleştirilen hesaplamalara göre 2012 yılında Ar-Ge için bir önceki yıla göre % 2,2 artışla 4,523 milyon TL olmuştur (TÜİK, 2013).

Başka bir Orta Doğu ülkesi olan Katar'ın *Eğitim Kenti* kurarak Amerikan üniversite modelini kendisine transfer etmiş olduğu göze çarpar. Birçok Amerikan üniversitesinin Katar'da şubeler açarak ülkenin araştırma altyapısını desteklediği ve böylece Katar'ın beyin göçünü tersine çevirmeyi amaçladığı görülür. Katar'ın 2007 yılı planlamasında eğitim ve araştırmaya GSMH'sinin % 2,8'ini ayırdığı görülmektedir (s. 159).

Sonuç Yerine

Değerlendirme boyunca kendisine dikkat çekilmeye çalışılan tüm unsurlar ve hususiyetler modern dünyadaki üniversiteleri öncelikle canlı ve dinamik hâle getirmekte, sonrasında onları vazgeçilmez kılmaktadır. Tüm bu yönleriyle üniversite, hayata nüfuz eden; ona göre (sorunlarını anlama ve anlamlandırmaya dönük) kendini şekillendiren ve böylece hem kendini yenileyen hem de o hayatı kuran bir müessese olarak sadece eğitim vermenin skolastik kabulünü yıkarak kendi dinamik eğitim/araştırma zihniyetini inşa etmektedir. Diğer bir ifadeyle; değerlendirilen bu çalışma, çevresine duyarlı ve onunla uyumlu entelektüel bir organizma gibi olması itibarıyla üniversitenin doğallığından yola çıkarak onun vazgeçilmezliğini vurgulamaktadır. Kısacası merkeze bağlı, tek tip üniversite işleyişi yerine; bulunduğu çevre ile iç içe geçmiş, intibak sağlamış, kendi (çevresinin) sorunlarına çözüm üreten bir üniversite modeli karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'ye dönüp baktığımızdaysa yükseköğretimde yaşanan sıkıntının seçeneklerin niceliksel (kapalı devre/tek tip üniversite) olarak arttırılmamasında olmadığı, bilakis niteliksel açıdan (açık devre/esnek üniversite olarak) zenginleştirilememesinden kaynaklandığı görülecektir. Ayrıca açılan yeni üniversitelerle sunulan fırsatların muhteva bakımından vasat ve tek tip kalması, imkân artışlarını anlamsız kılmaktadır. Daha fazla üniversite asla daha nitelikli bir yükseköğretimin teminatı değildir, olamaz da. Son yıllarda akademide gerçekleşen, yatay bir genişlemedir. Dikey bir başarı grafiği 2000 öncesi dönemden pek farklılık arz etmemektedir. Tabii ki dikey-niteliksel yönde çabaların varlığı inkâr edilmemelidir. Fakat her ne olursa olsun, niceliksel büyüme hedefleri gerçekleştirmeyi önceleyen bir eğitim stratejisinin başarısı üzerine nitelikselliği arttırma planını inşa etmenin mantığını ve imkânını tartışmak abesle iştigal etmek olacaktır.

Kaynakça

- Çetinsaya, G. (2014). *YÖK yok olmalı mı?* <http://haber.stargazete.com/acikgorus/yok-yok-olmali-mi-haber-945277> adresinden edinilmiştir.
- McMillian, R. T. (2010). The indispensable university: Higher education, economic development, and the knowledge economy (book review), *International Journal of Educational Advancement*, 10, 115-118.
- Rosovsky, H. (1994). *Üniversite: Bir dekan anlatıyor* (Çev. S. Ersoy). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). *Merkezi yönetim bütçesinden araştırma geliştirme faaliyetleri için ayrılan ödenek ve harcamalar, 2008-2013*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15856> adresinden edinilmiştir.
- Yükseköğretim Kurumu (YÖK). (2014a). *Yüksek öğretimde kalite için*. <http://www.yok.gov.tr/web/guest/yuksekogretimde-kalite-icin> adresinden edinilmiştir.
- Yükseköğretim Kurumu (YÖK). (2014b). *Üniversitelerin bütçe tasarısı*. http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BlSFYRx/10279/3774564 adresinden edinilmiştir.
- Zumeta, W. (2011). The indispensable university: Higher education, economic development, and the knowledge economy (book review). *The Journal of Higher Education*, 82, 117-119.